

'Zo doen wij dat'

Onderstaande tekst is gepubliceerd in de *Reinventing Happiness* krant, Editie 01, juni 2014. *Reinventing Happiness* is een driejarig onderzoeksproject in opdracht van het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch en gastcurator Joanna van der Zanden. Doel van *Reinventing Happiness* is om alternatieve sociale concepten te ontwikkelen en te onderzoeken of een andere definitie van geluk nieuwe toekomstperspectieven oplevert.

Mensen zijn gewoontedieren. Gewoonten zorgen ervoor dat we kunnen functioneren in het dagelijks leven. Zonder gewoonten raken onze hersenen overbelast. Maar soms ontstaan er patronen die helemaal niet goed voor ons zijn. Vaak hebben we dat niet eens door. Als iemand een vraag stelt over ingesleten gedrag dat nadelig uitpakt luidt het antwoord: 'Zo doen we dat hier' of 'Ik ben gewoon zo'. Van bepaalde gewoonten of omgangsvormen worden mensen ongemerkt ongelukkig. We richten ons blindelings op een taak, terwijl we op basis van andere talenten de relatie met anderen kunnen verbeteren en verbijzonderen. Hoe komen we uit dat keurslijf? Als kunstenaars reflecteren wij op de rol die mensen in een leef- of werkgemeenschap hebben. We laten zien dat een relatief kleine verschuiving van de context gevolgen kan hebben voor de manier waarop mensen zich gedragen en naar zichzelf kijken. In een wereld die wordt beheerst door gewoonten dagen we mensen uit weer te improviseren.

Geluksformules

Ter voorbereiding van ons project *Nieuwe Omgangsvormen* in het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch bezochten we de StadsBIEB en verbaasden ons over de enorme hoeveelheid boeken die geluk analyseren en de maakbaarheid ervan suggereren door de meest uiteenlopende methodieken aan te prijzen. Er staan zo'n 700 boeken in de schappen van de bibliotheek met titels als: *Leer van je huisdier om in het nu te zijn*, *Tijd voor jezelf en toch alles doen* en *Verander je leven in 7 dagen*.

Wat zou het fijn zijn als geluk tot een formule terug te brengen was. We laten ons allemaal graag voor de gek houden, ook al ondervinden we iedere dag dat ongeluk onlosmakelijk bij het leven hoort en dus niet volledig uit te bannen is. Zelfhulpboeken appelleren aan diep gewortelde verlangens. Ongeluk wordt geëxploiteerd én gevoed door de geëscaleerde geluksindustrie. Veel boeken dwingen mensen in een nieuw keurslijf: het gelukskeurslijf.

Om de absurditeit van de branche aan de kaak te stellen leenden wij in een keer alle 700 geluksboeken en verhuisden deze naar de tentoonstellingszaal in het museum. Gedurende drie weken was er geen zelfhulpboek meer te krijgen in de bibliotheek.

Het geweld van organisatie

Als kunstenaars hanteren wij geen formules. Ons werk is sterk antimethodisch. Wij beginnen altijd met een schone lijn. Gewoonweg omdat we vinden dat iedere situatie, elke nieuwe opdracht en ieder probleem om maatwerk vraagt, een *site-specific* 'oplossing'. Dat klinkt logisch, maar toch is

het een ongebruikelijk aanpak als je het vergelijkt met de manier waarop organisaties, het bedrijfsleven en gemeenschappen zich organiseren en problemen in een pasvorm proberen te krijgen. Methodes en formules liggen snel op de loer. Successen worden uitgerold. Onder het mom van efficiency krijgen afwijkende ideeën nauwelijks kans. Maar het leven laat zich niet stroomlijnen en successen uitrollen is helemaal absurd. Dat maakte organisatieadviseur Hans Vermaak duidelijk door management-terminologie naar de privésfeer te vertalen. 'Als je een kind hebt opgevoed kun je die opvoeding dan uitrollen over het tweede kind?' vroeg Vermaak zich vilein af tijdens een lezing voor *Plan C, het Vlaams Transitienetwerk voor Duurzaam Materialenbeheer*.

Onze manier van werken is tijdrovend, vermoeiend (soms worden we er helemaal niet gelukkig van) en lijkt inefficiënt, maar het doet meer recht aan het bestaan dat zich niet laat vangen in platte formules. Wij kregen bijval uit onverwachte hoek. Filosoof en organisatieadviseur Mieke Moor beschrijft in haar boek *Tussen de regels, een esthetische beschouwing over het geweld van organisatie* (Uitgeverij IJzer, 2012) hoe regels het bestaan geweld aan kunnen doen:

(...) 'En hoe vaak gebeurt het niet dat een werkdag compleet anders verloopt dan gedacht terwijl we het allemaal toch zo goed geregeld hadden? In zulke situaties kunnen we ervaren dat we met onze ordeningsdrang – hoe nuttig vaak ook – iets heel basaals van ons bestaan ontkennen, namelijk dat het leven zich gewoon niet laat regelen. Ik durf zelfs te zeggen dat het leven fundamenteel niet regelbaar is.'

Moor wil niet zeggen dat er helemaal geen regels nodig zijn, maar zij laat zien dat te veel aandacht is gericht op het naar onze hand zetten van de wereld. Doordat kunst ontregelt herinnert het aan onzekerheden, aan dat waar mensen geen vat op hebben, aldus Moor. Kunst doet meer recht aan de grilligheid van het leven. Dat kan confronterend en ongemakkelijk zijn. Goede kunst heeft een angel, een angel die veel geluksboeken node missen.

Gedrag patronen in het museum

In tegenstelling tot wat kunst vermag, zijn er volop conventies en gedragscodes in de kunstwereld. Over het geweld van organisatie gesproken... Ook museumbezoekers zijn gewoontedieren. Wij hebben drie weken lang geëxperimenteerd met de gedragscodes in het museum door gastsuppoosten uit te nodigen om op onorthodoxe wijze contact met bezoekers te leggen. Wij veronderstelden dat onverwacht contact en onvoorspelbaar gedrag het welbevinden zou verhogen. Wie kent niet het effect van een eenvoudig compliment of een welgemeend 'goedendag' op een moment dat je het niet verwacht? Ook de verkoper die zijn klanten plaagt door ze consequent te beledigen kan tot vrolijkheid stemmen, een tactiek die door middenstanders met succes wordt uitgebaat.

De blinde suppoost Vincent Bijlo die de rollen omdraaide door hulp te vragen - hij liet zich rondleiden - bracht bezoekers op humoristische wijze van hun à propos. Een dame die nog maar voor 40% zag was ervan overtuigd dat Bijlo beter af was dan zij, want hij was al blind vanaf zijn

geboorte. Ondanks haar hardnekkige overtuiging verliet zij de museumzaal met lichtere tred door Bijlo's zelfspot en verfijnde repliek.

Fysiotherapeute en gastsuppoost Paulette Verloop maakte net als Bijlo lichamelijk contact wat automatisch leidde tot ontboezemingen door bezoekers. Een vrouw die een afspraak met haar had opende het gesprek met: 'Ik wil aangeraakt worden', geen alledaagse uitspraak in de publieke sfeer van een museumzaal. Terwijl we vooraf dachten dat de bezoekers misschien niet in zouden gaan op de uitnodiging van een masserende suppoost of een suppoost die een knipbeurt aanbiedt, bleek het tegendeel het geval. Bezoekers waren verbaasd, maar stapten ook makkelijk in de afwijkende setting. Onze opzet voorzag in een latente behoefte om het gesprek aan te gaan over wat er te zien was in de tentoonstelling en het was zeer opvallend hoe vaak gesprekken onmiddellijk de diepte in gingen. Ook de wat verloren bezoeker werd door de gastsuppoosten de tentoonstelling ingetrokken.

Theatermaker en stadskunstenaar Lucas De Man etaleerde zijn improvisatietalent en zocht de grenzen op - hij fouilleerde o.a. bezoekers - en ontving daarvoor terug: 'vele 'dank je wels' en 'dat was leuks', af en toe een levensverhaal of een vreemde frons, een glas rode wijn, een kauwgom, een banaan en een flesje water. Hij moest twee keer met iemand op de foto en één groep vroeg of hij in te huren was.

Filosoof Ann Meskens probeerde van alles uit om contact te maken - de suppoostenblouse maakte haar onzichtbaar - tot ze eenvoudigweg 'hallo' zei: 'Wat een sleutel, wat een opening, wat een uitvinding van de mens. Ik hoef slechts Hallo! uit te spreken, Hai! of Gegroet! aan een andere mens, en ik word zichtbaar, hoorbaar, aanwezig bij de ander.'

De sfeer in de *Reinventing Happiness* ruimte was anders dan in de aangrenzende tentoonstelling. De fluistertoon verdween en regelmatig ontstonden er inhoudelijke gesprekken tussen onbekenden. De vaste suppoosten in de aangrenzende tentoonstelling signaleerden dat bezoekers na het bezoek aan *Reinventing Happiness* veel minder geneigd waren om werk aan te raken. Er was blijkbaar al een behoefte tot contact vervuld.

Natuurlijk waren er ook bezoekers die gewoon met rust gelaten wilden worden. Schrijfster en gastsuppoost Marjoleine de Vos nam het voor hen op 'Wat de een gebrek aan contact noemt, of zelfs eenzaamheid, vindt de ander een prettige afstand.' En natuurlijk werd er niet alleen over geluk gepraat. Integendeel. Het leek wel of het woord geluk juist een *trigger* was om leed te delen, om een monoloog af te steken in plaats van een gesprek aan te gaan.

Om het 'sociaal effect van defect' te onderzoeken liet gastsuppoost en social designer Sanne Ree Barthels met enige regelmaat een speciaal daartoe ontworpen halsketting uit elkaar vallen. De kralen verspreidden zich over de museumvloer. Bezoekers hielpen mee met het oprapen van de kralen en raakten met haar in gesprek. Maar het kwam ook voor dat niemand hielp. Dat ervoer Barthels als pijnlijk, ook al had ze het zelf in scène gezet. Dat defect een sociaal effect heeft, bleek nogmaals toen wij zelf als gastsuppoost aan bezoekers op een smartphone 'de ontbrekende video' toonden. Deze video had op een monitor moeten draaien, maar door omstandigheden was dat pas

een paar dagen na de opening mogelijk. De privévertoning van de video bleek echter heel goed te werken. Door een hoofdtelefoon op iemands hoofd te plaatsen kreeg het iets intiemers en vloaide de vertoning van de video als vanzelf over in een gesprek. Zou het niet prachtig zijn als de vaste suppoosten van het museum op deze wijze voortaan 'bonusmateriaal' bij een tentoonstelling zouden tonen? Bezoekers worden sowieso erg aangetrokken door wat nog niet af is. Een tentoonstelling in opbouw oefent net zo'n aantrekkingskracht uit als een bouwplaats. Het onaffe biedt ademruimte in de overgereguleerde wereld waar Mieke Moor naar verwijst.

Theatermaker Peter De Graef mediteerde zeven uur aan een stuk in de lotushouding met zijn gezicht gericht naar de muur. Een bordje 'Ik ben aanspreekbaar' nodigde bezoekers uit om de stilte te doorbreken. Op een aantal kinderen na - 'Hallo mens!' - durfde vrijwel geen bezoeker De Graef aan te spreken. Die woordeloosheid leidde evenwel tot speciale ontmoetingen. Bezoeker Lara Attaya die via de regeling 'suppoost op afspraak' met hem in contact wilde komen was aanvankelijk ietwat teleurgesteld: 'Ik had al een heel filosofisch gesprek in gedachten voorbij zien komen maar nu moest ik mijn verwachtingen overboord gooien.' Ze ging naast hem zitten mediteren: 'Het gesprek dat ik niet met hem kon voeren, voerde ik met mezelf en ik vroeg me tegelijkertijd af: ben je niet altijd in gesprek met jezelf, ook als je in gesprek bent met anderen?' 'Hebben jullie straf?' vroegen kinderen toen ze Attaya en De Graef zagen zitten.

Ons pleidooi voor improvisatie had effect. Ook de vaste suppoosten van het museum werden erdoor aangestoken. De interventies van de gastsuppoosten onderschreven onze hypothese dat zelfs een subtiele gedragsverandering of een kleine contextverschuiving impact heeft. Ook al zijn gewoonten soms heel hardnekkig en zelfs nadelig voor ons welbevinden, de drempel om met codes te experimenteren is verrassend laag. Dat werd bevestigd door een prachtige reactie op ons project door Sanne Blankena: 'Soms durf ik mijn auto niet in te parkeren. Dan stap ik uit en vraag het gewoon aan een passant die ik capabel acht. Het leidt altijd tot mooie gesprekken.' Zo simpel kan het zijn.

De hospitalisatie van zorgverleners

In 2015 geven we vervolg aan ons onderzoek naar rolpatronen in relatie tot geluk in de stad. De hospitalisatie, van zorgverleners en vrijwilligers heeft onze speciale aandacht. Een patiënt die gehospitaliseerd raakt vertoont passief en afhankelijk gedrag. Men gaat zich zeker gedragen dan men is door de ziekenhuisomgeving. Een zorgverlener raakt gehospitaliseerd als hij op zij passief gedrag en routines ontwikkelt die de zorg niet ten goede komt.

Regeldruk, administratieve lasten en bezuinigingen zetten de zorgsector onder druk. Dat leidt regelmatig tot het vasthouden aan gewoonten uit angst voor verandering, of omdat zorgverleners en vrijwilligers identiteit en status ontlenen aan de zorg voor een ander. Vrijwilligers zijn hard nodig. Maar soms strekt ook hun zorg te ver of bijten ze zich vast in hun zorgtaak. Zo hoorden we het verhaal van een vrijwilliger die gewend is om iedere woensdag te gaan wandelen met een bewoner die een verstandelijke beperking heeft, terwijl die bewoner daar eigenlijk helemaal geen behoefte

meer aan heeft. Hoe verander je dat rolpatroon, zodat beiden weer plezier beleven aan een gedeelde activiteit? Hoe verander je 'Zo doen we dat hier!' in 'Het kan ook zo!' In dit complexe veld hopen we met improvisatie en subtiele verschuivingen gewoonten en omgangsvormen te keren.

© **Sjaak Langenberg, 2014** Alle rechten voorbehouden. Deze tekst wordt uitsluitend aangeboden voor persoonlijk gebruik. Niets uit deze publicatie mag worden veeveelvoudigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.